

Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності).

Отже, за підсумками зробленого дослідження можна свідчити, що адміністративна правосуб'єктність є галузевим різновидом правосуб'єктності. Адміністративну правосуб'єктність громадських об'єднань можна класифікувати за наступними критеріями: обсяг сфер діяльності, в яких можуть реалізовуватися можливості громадських об'єднань (спеціальна (загальна та факультативна) та виключна адміністративна правосуб'єктність), організаційно-правова форма громадських об'єднань (різновиди конструкційної адміністративної правосуб'єктності), предмет діяльності громадських об'єднань (різновиди предметної адміністративної правосуб'єктності), залежно від наявності в правовідносинах елементів адміністративно-правового регулюючого впливу на громадські об'єднання (активна та пасивна адміністративна правосуб'єктність).

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шещученка]. – К.: Юридична думка, 2007. – 992 с.
2. Окунев І.С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореф. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.С. Окунев. – К., 2009. – 20 с.
3. Безбабіна О.Є. Поняття та правосуб'єктність юридичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / О.Є. Безбабіна // Юридичний журнал. – 2006. – № 9. – Режим доступу. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2386>.
4. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року // Голос України. – 2012. – 18.04.2012. – №70 – С. 8-10.
5. Мацелик Т.О. Правова природа суб'єкта адміністративного права / Т.О. Мацелик // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 2. – С. 166–170.
6. Костів М.В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах: автореф. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М.В. Костів. – К., 2005. – 21 с.
7. Пасічник А.В. Правові засади набуття і припинення адміністративної правосуб'єктності юридичними особами приватного права: автореф. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.В. Пасічник. – К., 2012. – 20 с.

УДК 342.842: 342.565.4

АПЕЛЯЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Кукурудз Р.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті в систематизованому вигляді подається наукові, нормативні положення щодо апеляції в адміністративному судочинстві із характеристикою ознак та особливостей, виокремленням проблемних питань та формулюванням можливих шляхів їх вирішення.

Ключові слова: апеляція, адміністративне судочинство, принципи, ознаки, особливості, проблеми, шляхи вирішення.

Кукурудз Р.О. АПЕЛЛЯЦІЯ В АДМИНІСТРАТИВНОМУ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье в систематизированном виде подаются научные, нормативные положения относительно апелляции в административном судопроизводстве с характеристикой признаков, особенностей, выделением проблемных вопросов и формулировкой возможных направлений их разрешения.

Ключевые слова: апелляция, административное судопроизводство, принципы, признаки, особенности, проблемы, направления решения.

Kukurudz R.O. APPEAL IN ADMINISTRATIVE LEGAL PROCEEDING: QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Ensuring of the possibility of making complaints to courts of appellate jurisdiction against adjudications is one of the most important footings of justicement in Ukraine, the initial principle of administrative justice and a guarantee of the observance of constitutional rights and liberties of a citizen in Ukraine. Such a demanding regard of scientists studying administrative law to handling of mentioned questions indicates the diversity of views on the understanding of the essence and purpose of administrative justice, the pluralism of thoughts about the place of administrative justice in administrative proceedings. As a result, it is logical to analyse literature devoted to administrative law as to the determination of content of the concept of administrative litigation and its place among other components of administrative proceedings integrally, which is the purpose of the article.

It is possible to state that in administrative-legal literature the administrative justice is considered on the whole as a normatively defined activity of administrative courts on examination and adjudication of administrative suits commenced regarding public disputes between public administration bodies or their officers and juristic persons or individuals apropos the protection and reinstatement of the infringed rights of a concerned person. At the same time judicature component in administrative proceedings is defined:

- a) as an independent part of administrative proceedings;
- b) in the narrow sense – as a certain variety of administrative jurisdiction;
- c) sometimes administrative proceedings is identified with administrative process.

A view according to which the administrative litigation should be considered as a variety of administrative jurisdiction seems to be more argumentative as it follows from features of this component of administrative proceedings.

The administrative litigation has a certain phasing. The phase of administrative proceeding, although being optional, is very important. Its task is to review of the administrative suit and the legal judgment on appeal on the subject of propriety of ascertainment of the factual background and the application of law. Hereby, questions of facts (the propriety, the objectivity and the completeness of the ascertainment of facts) as well as questions of law (the propriety of the application of substantive and procedural law) may become an object of the appellate review.

The procedure in court of appeal may be divided into several phases. The first phase – appealing and institution of legal proceedings in administrative suit. The second phase - pre-trial preparation for a hearing. The next phase – hearing of a case on appeal. The fourth phase is delivery of a judgment.

The stated lets to arrive at a conclusion that the appeal in administrative litigation is an order of making a complaint by a juristic person or individual (the appellant) against the decision of court of first appearance to a higher court, the procedure of revision of the decision which is, in appellant's opinion, provided under wrong or incomplete ascertainment of facts or as a result of non-compliance of the judgment with substantive and procedural law for a purpose of protection of rights and legitimate interests of juristic persons and individuals, ensuring of the right to judicial defence and the assertion of the principle of legality during justice regulated by The Code of administrative litigation of Ukraine.

Key words: appeal, administrative jurisdiction, principles, features, peculiarities, problems, ways of decision.

Забезпечення апеляційного оскарження рішень суду є однією із найважливіших засад судочинства в Україні, вихідним принципом адміністративної юстиції, гарантією дотримання конституційних прав та свобод громадянина в Україні. Реалізація цих принципів знаходить своє відображення в статтях 7, 13 Кодексу адміністративного судочинства України (далі КАС України), які закріплюють відповідний принцип судочинства та в главі I «Апеляційне провадження» розділу IV КАС України «Перегляд судових рішень» [1], яка детально закріплює право на апеляційне оскарження, строки та порядок апеляції в рамках зазначеного процесу. Серед вчених, які детально аналізували правові засади адміністративного судочинства та продовжують дослідження у цій сфері, можна назвати: Н.В. Александрову, О.М. Бандурку, О.А. Банчука, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, Л.Р. Білу, Т.О. Гуржія, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, І.Б. Коліушка, Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбиду, Р.С. Мельника, О.М. Пасенюка, В.Г. Перепелюка, А.В. Руденка, В.С. Стефанюка, М.М. Тищенко, О.І. Харитонову, В.І. Шишкіна та інших. Така прискіплива увага вчених-адміністративістів до розгляду вказаних питань свідчить про багатоваріативність поглядів на розуміння сутності та призначення адміністративного судочинства, плюралізм думок щодо

місця адміністративного судочинства в адміністративному процесі тощо. У зв'язку із цим, логічним виглядає аналіз адміністративно-правової літератури щодо визначення змісту такого поняття, як адміністративно-судочинський процес та його місця серед інших складових адміністративного процесу в цілому, що є метою статті.

Так, наприклад, автори підручники «Адміністративне судочинство» за загальною редакцією професора Т.О. Коломоєць досить ґрунтовно та системно підійшли до визначення поняття адміністративного судочинства. Аналізуючи існуючі в адміністративно-правовій доктрині погляди вчених на сутність адміністративного процесу та розглядаючи співвідношення понять «адміністративна юстиція» і «адміністративне судочинство», автори зазначеного підручника визначають останнє як нормативно визначену діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, які порушуються з приводу правових спорів, що виникають між органами публічної адміністрації та юридичними і фізичними особами щодо відновлення порушеного суб'єктивного права заінтересованої особи [2, 12]. При цьому зазначається, що адміністративна юстиція, у свою чергу, – це система спеціальних судових органів, які створені для розгляду і вирішення правових спорів у визначеній законодавством процесуальній формі, що виникають з приводу діяльності публічної адміністрації між громадянами чи юридичними особами з одного боку, і органами публічної адміністрації, їх посадовими особами – з іншого, у результаті чого може бути прийняте рішення про визнання недійсності і (чи) скасування незаконного акта чи інший спосіб відновлення порушеного суб'єктивного права заінтересованої особи [2, 12]. Щодо співвідношення вказаних понять, то на підставі аналізу адміністративно-правової літератури вченими виокремлюється два підходи щодо вирішення вказаного наукового завдання – широкий та вузький. У широкому розумінні – поняття «адміністративна юстиція» та «адміністративне судочинство» співвідносяться як загальне і часткове, бо адміністративна юстиція – це «система органів по контролю за дотриманням законності у сфері державного управління», тобто адміністративна юстиція – це державні органи, які здійснюють як основну свою діяльність, так і діяльність щодо контролю за дотриманням законності у сфері державного управління на відміну від адміністративного судочинства, що здійснюється тільки адміністративними судами, які спеціально створюються для здійснення такої діяльності. У свою чергу, вузьке розуміння передбачає, що адміністративна юстиція та адміністративне судочинство – тотожні поняття, оскільки «адміністративне судочинство становить процесуальний вираз адміністративної юстиції» [2, 11-12; 3]. На підставі вказаних положень Т.О. Коломоєць, П.С. Лютіков, Ю.В. Пирожкова та І.О. Сквірський роблять висновок, що адміністративне судочинство є невід'ємною складовою адміністративної юстиції.

У свою чергу, позиція колективу авторів підручника «Адміністративно-процесуальне (судове) право України» за загальною редакцією С.В. Ківалова [4], яка вже аналізувалася у підрозділі 1.1, зводиться до того, що адміністративно-судочинський процес – це самостійна складова адміністративного процесу, що, як вбачається, в цілому є досить виправданим, хоча при цьому залишається незрозумілим позиція вчених щодо адміністративно-деліктної складової, в якій юрисдикційними повноваженнями також наділений і суд. Також у підручнику приділяється увага співвідношенню адміністративного судочинства і адміністративної юстиції. Е.Ф. Демський, розглядаючи поняття, завдання та мету адміністративного судочинства із посиланням на праці Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, О.В. Д'яченка зазначає, що в юридичній літературі адміністративне судочинство ототожнюють із адміністративною юстицією, однак в юридичних словниках та енциклопедіях, зазначає вчений-юрист, адміністративна юстиція визначається як система спеціальних органів із контролю за дотриманням законності в сфері державного управління; як особливий порядок вирішення адміністративно-правових спорів судами та іншими уповноваженими на те державними органами [5, 17; 6, 47]; у наукових працях адміністративна юстиція розглядається як судовий контроль за функціонуванням адміністрації [7, 223-229]; у сучасних умовах І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, Ю.С. Педько адміністративну юстицію розглядають як форму судового захисту прав і свобод громадян, а адміністративне судочинство – як процесуальну складову адміністративної юстиції [8, 10-11; 9, 230; 10, 11]. На підставі вказаних тверджень Е.Ф. Демський робить висновок, що поняття адміністративної юстиції ширше, ніж поняття адміністративного судочинства, що адміністративна юстиція – це розгляд і вирішення публічно-правових спорів не тільки адміністративними судами і в порядку адміністративного судочинства, а й іншими спеціально

створеними державними органами [11, 246]. Таким чином, Е.Ф. Демський, як і переважна більшість вчених-адміністративістів, не вбачає підстав в ототожненні адміністративної юстиції та адміністративного судочинства, зазначаючи при цьому, що «ці міркування знаходяться скоріше у площині дискусійній, ніж практичній і суттєвого значення для характеристики адміністративного судочинства не мають» [11, 246].

Називаючи адміністративне судочинство вищою формою адміністративно-юрисдикційної діяльності, Е.Ф. Демський виділяє його ознаки: 1) обов'язок суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності (ч.2 ст.71 КАС України); 2) відносно невисокий розмір судового збору за звернення до суду та можливість зменшення розміру судових витрат або звільнення від їх сплати (ст.88 КАС України); 3) звільнення особи від сплати судових витрат на користь суб'єкта владних повноважень у справах за позовом суб'єкта владних повноважень (ч.4 ст.94 КАС України); 4) ініціативність суду в з'ясуванні обставин справи (ч.5 ст.71 КАС України); 5) наявність особливих критеріїв для оцінки рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень (ст.74 ч.4 ст.128 КАС України); 6) спеціальні заходи забезпечення адміністративного позову (ст.117 КАС України); 7) особливі повноваження адміністративного суду при вирішенні справи (ст.162 КАС України); 8) особливі умови провадження в окремих категоріях адміністративних справ (гл. 6 КАС України) [11, 246-247].

У свою чергу, у спільній роботі А.Т. Комзюка, В.М. Бевзенка та Р.С. Мельника «Адміністративний процес», як вже згадувалось, підкреслюється доволі суперечлива точка зору, що адміністративний процес – це правова категорія, яка має місце виключно у межах діяльності спеціального органу (адміністративного суду) [12, 53]. Тобто вчені-адміністративісти ототожнюють адміністративний процес із його складовою – адміністративним судочинством. Крім того, як впливає із вищезазначеної позиції шановних вчених-адміністративістів, вони адміністративне судочинство ототожнюють із адміністративною юстицією, зазначаючи, що остання – це гарантований державою та закріплений чинним національним законодавством спеціальний спосіб захисту приватними особами своїх прав, свобод та законних інтересів від неправомірних дій (бездіяльності) та рішень суб'єктів владних повноважень (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб), який полягає в розгляді та вирішенні публічно-правових спорів системою адміністративних судів [12, 38].

А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник також виділяють низку ознак адміністративної юстиції, які, на думку вчених-юристів, найповніше відображають її сутність:

- 1) адміністративна юстиція є способом захисту та поновлення інтересів окремої людини, громадянина від незаконних дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб;
- 2) адміністративна юстиція нерозривно пов'язана з діяльністю спеціальних державних органів – судів, які, відповідно до чинного законодавства України та у встановленому процесуальному порядку, розглядають і вирішують адміністративні справи (публічно-правові спори);
- 3) адміністративні справи (публічно-правові спори) є наслідком звернення фізичних і юридичних осіб до органів державної влади, органів місцевого самоврядування або їх посадових чи службових осіб;
- 4) суди, уповноважені розглядати та вирішувати адміністративні справи, утворюють відносно самостійну, спеціалізовану гілку судової влади – адміністративні суди;
- 5) діяльність адміністративних судів пов'язана виключно із здійсненням контролю за дотриманням законності у специфічній сфері функціонування держави – публічному управлінні;
- 6) адміністративна юстиція має тісний зв'язок з нормами адміністративного права, оскільки здійснюється у зв'язку із реалізацією адміністративно-правових норм: їх застосуванням, використанням та виконанням;

- 7) порядок функціонування адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ регламентується правовими нормами, які закріплено у спеціальних нормативно-правових актах;
- 8) правові норми, які регулюють порядок розгляду та вирішення адміністративних справ адміністративними судами, визначають їх систему та структуру, у своїй сукупності утворюють окремих правовий інститут [12, 34-35].

У контексті розгляду вказаного питання слід навести досить цікаві та змістовні результати аналізу відповідних питань О.В. Кузьменко та Т.О. Гуржія, які після запровадження адміністративної юстиції та адміністративного судочинства, виділяючи три концепції (розуміння) адміністративного процесу, що сформувався в адміністративно-правовій науці – «юрисдикційну» (вузьке розуміння), «управлінську концепцію» («широке розуміння») і «судову (судочинську) концепцію», прибічники якої виходять із того, що будь-яка діяльність процесуальна є винятковою прерогативою органів судової влади [13, 9], зазначають, що, з огляду на надзвичайну широту та різноплановість адміністративно-процесуальних відносин, окреслювати сферу їхнього функціонування рамками правосуддя видається справою не досить перспективною [13, 12], й із вказаним твердженням О.В. Кузьменко та Т.О. Гуржія можна цілком погодитись. Натомість, у своїй самостійній праці «Теоретичні засади адміністративного процесу» О.В. Кузьменко, із посиланням на праці В.К. Колпакова, поділяє адміністративну юрисдикцію на три види: адміністративно-регулятивну, тобто компетенцію щодо вирішення адміністративних справ, що виникають за іншими, крім виникнення спору про право і вчинення адміністративного правопорушення, підставами (справи про видачу ліцензій, державну реєстрацію транспортних засобів тощо); адміністративно-деліктну, тобто компетенцію щодо вирішення справ про адміністративні проступки, за здійснення яких передбачається накладення адміністративних стягнень; адміністративно-судочинну, тобто компетенцію адміністративних судів щодо вирішення відповідних справ [14, 206; 15, 255-258].

Таким чином, можна вести мову про те, що адміністративне судочинство в адміністративно-правовій літературі в цілому розглядають як нормативно визначену діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, які порушуються з приводу публічно-правових спорів, що виникають між органами публічної адміністрації, їх посадовими особами та юридичними і фізичними особами щодо захисту та відновлення порушеного суб'єктивного права заінтересованої особи. При цьому, судочинський елемент в адміністративному процесі визначається: а) як самостійна складова адміністративного процесу, б) у більш вузькому розумінні – як окремих різновид адміністративної юрисдикції, в) а також, часом ототожнюються адміністративне судочинство з адміністративним процесом тощо. Як вже зазначалось, найбільш логічною є позиція, відповідно до якої адміністративно-судочинський процес слід розглядати як різновид адміністративної юрисдикції, що, впливає із ознак цієї складової адміністративного процесу.

Адміністративно-судочинський процес має певну стадійність. Так, наприклад, серед стадій вказаного процесу можна вирізнити обов'язкові та факультативні стадії:

- 1) порушення адміністративної справи (звернення до суду із позовною заявою та відкриття провадження в адміністративній справі).
- 2) підготовче провадження (підготовка адміністративної справи до судового розгляду). Суд до судового розгляду адміністративної справи вживає заходи для всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку. З цією метою суд може: 1) прийняти рішення про витребування документів та інших матеріалів; навести необхідні довідки; провести огляд письмових та речових доказів на місці, якщо їх не можна доставити до суду; призначити експертизу, вирішити питання про необхідність залучення свідків, спеціаліста, перекладача; 2) прийняти рішення про обов'язковість особистої участі осіб, які беруть участь у справі, у судовому засіданні, про залучення третіх осіб до справи; 3) викликати на судовий розгляд адміністративної справи свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів; 4) прийняти рішення про проведення попереднього судового засідання. За обґрунтованим клопотанням позивача суддя вживає заходи щодо невідкладного розгляду і вирішення справи. У такому разі виклик осіб, які беруть участь у справі, чи повідомлення про

постановлені судом ухвали здійснюються за допомогою кур'єра, телефону, факсу, електронної пошти чи іншого технічного засобу.

- 3) судовий розгляд адміністративної справи (розгляд справи в судовому засіданні та прийняття за його наслідками відповідного процесуального рішення).
- 4) апеляційне провадження (апеляційне оскарження рішень адміністративних судів першої інстанції), яке, поряд із касаційним провадженням, є однією із найважливіших гарантій забезпечення права особи на судовий захист.
- 5) касаційне провадження (касаційне оскарження рішень адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій).
- 6) провадження за винятковими обставинами (перегляд судових рішень за винятковими обставинами).
- 7) провадження за нововиявленими обставинами.
- 8) виконавче провадження (виконання судових рішень в адміністративних справах).

Перші три стадії (порушення адміністративної справи, підготовче провадження, судовий розгляд адміністративної справи) є обов'язковими стадіями адміністративного судочинства, а наступні п'ять (апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження за винятковими обставинами, провадження за нововиявленими обставинами, виконавче провадження) – факультативними.

Стадія апеляційного провадження, хоча і є факультативною, проте, як вже зазначалось, має дуже важливе значення. Її завдання полягає в перегляді за апеляційною скаргою адміністративної справи і судового рішення на предмет правильності встановлення судом першої інстанції обставин справи та застосування норм права. Таким чином, об'єктом перегляду в порядку апеляції можуть бути як питання фактів (правильність, об'єктивність та повнота оцінки доказів і встановлення фактів), так і питання права (правильність застосування матеріальних і процесуальних норм). Питання факту і права тісно взаємопов'язані. Застосування норм процесуального права до питань факту може проявитись у прийнятті чи відхиленні доказів, відповідно до правил допустимості та належності доказів. Неправильне застосування цих правил може привести до спотворення в судовому рішенні фактичного боку справи. Таким чином, апеляція повинна мати змішану мету оскарження судових помилок при вирішенні як питань факту, так і питань права [23, 88]. Ю.С. Педько провів мету між апеляцією та касацією, зазначивши, що касаційний перегляд справи обмежений з'ясуванням питання права (*quastio juris*), а апеляція, крім того, може передбачити перевірку питань факту (*quastio facti*) [16, 88].

Як справедливо зазначають вже згадані А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник, правила перегляду постанов і ухвал судів першої інстанції є аналогічні правилам розгляду справи у нижчому суді [12, 421]. У вітчизняній адміністративно-правовій літературі в цілому висловлюється єдність підходів до етапності апеляційної інстанції. Так, наприклад, автори навчального посібника «Основи адміністративного судочинства в Україні» за загальною редакцією Н.В. Александрової, Р.О. Куйбіди виділяють такі етапи (стадії) адміністративного розгляду в суді апеляційної інстанції: апеляційне оскарження, підготовка адміністративної справи до апеляційного розгляду, апеляційний розгляд, ухвалення судового рішення [10, 105]. Дещо деталізують перший етап автори навчального посібника «Основи адміністративного судочинства та адміністративного права» за загальною редакцією Р.О. Куйбіди та В.І. Шишкіна, а саме: перший етап вони пропонують називати «апеляційне оскарження і відкриття апеляційного провадження», решту ж етапів залишають без змін [17, 325]. Їх підтримують і автори навчального посібника «Адміністративна юстиція в Україні» Г.О. Пономаренко, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник та В.М. Бевзенко [18, 176].

При цьому, процес у суді апеляційної інстанції можна умовно поділити на кілька етапів. Детально розкриємо зміст кожного із них. Перший етап – апеляційне оскарження і порушення апеляційного розгляду адміністративної справи. Так, право оскаржити в апеляційному порядку постанови суду першої інстанції мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи,

інтереси чи обов'язки. Про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції спочатку подається заява. Обґрунтування мотивів оскарження і вимоги до суду апеляційної інстанції викладаються в апеляційній скарзі. Заява про апеляційне оскарження та апеляційна скарга подаються до адміністративного суду апеляційної інстанції через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення у відповідності до встановлених КАС України вимог та формі. Копія апеляційної скарги одночасно надсилається особою, яка її подає, до суду апеляційної інстанції. Під час розробки проекту КАС України також висловлювались пропозиції щодо доцільності передбачення можливості звернення з апеляцією і на бездіяльність адміністративного суду, наприклад, на відсутність судового рішення, що давало б можливість запобігти тривалому зволіканню з вирішенням справи [19, 88]. Пропозиція доволі цікава і її можна було б розглянути як один з аспектів перспективного вдосконалення інституту апеляції в адміністративно-судочинському елементі адміністративного процесу. Як, до речі, і дискусії в середовищі юристів-вчених щодо кола осіб, які мають право оскаржувати рішення адміністративного суду (апелянтів). Досить запеклими були свого часу дискусії щодо того, чи потрібно надавати права апелянтів усім особам, на яких поширюється дія нормативного акта, визнаного адміністративним судом протиправним, чи все ж таки варто обмежити їх коло тими особами, які брали участь у справі? Доречно виглядає все ж таки обрана законодавцем нормативна модель, інакше апеляційний суд може виявитися заваленим апеляційними скаргами осіб, які під час провадження у суді першої інстанції не виявили бажання взяти участь у справі і не добивалися результату, який би їх влаштовував [19, 89].

Апеляційному оскарженню підлягають і ухвали суду. У Постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 06 березня 2008 року «Про практику застосування адміністративними судами окремих положень КАС України під час розгляду адміністративних справ» у п.22 зазначено, що за правилами ч.2 ст.185 КАС України, ухвали суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, встановлених КАС України, а тому, якщо подано апеляційну скаргу на ухвалу суду, оскарження якої не передбачено КАС України, суддя-доповідач суду апеляційної інстанції відмовляє у відкритті провадження. Керуючись ст.ст.185, 186 КАС України. У разі же надходження апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції, яка не підлягає оскарженню або не є перешкодою для провадження розгляду справи, суд першої інстанції, не зупиняючи провадження у справі, направляє таку апеляційну скаргу до суду апеляційної інстанції разом із копіями відповідної ухвали та документів, оскільки питання щодо прийняття апеляційної скарги вирішує суд апеляційної інстанції [20].

При цьому, заява про апеляційне оскарження постанови суду першої інстанції подається протягом десяти днів (для оскарження ухвали суду – протягом п'яти днів) з дня її проголошення, а в разі складення постанови у повному обсязі відповідно до ст.160 КАС України – з дня складення в повному обсязі. Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом двадцяти днів (для оскарження ухвали суду – протягом десяти днів) після подання заяви про апеляційне оскарження. При цьому апеляційна скарга може бути подана без попереднього подання заяви про апеляційне оскарження, якщо скарга подається у строк, встановлений для подання заяви про апеляційне оскарження. Згідно до ч.6 ст.186 КАС України заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга, подані після закінчення строків, встановлених цією статтею, залишаються без розгляду, якщо суд апеляційної інстанції за заявою особи, яка їх подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала. У Постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 06 березня 2008 року «Про практику застосування адміністративними судами окремих положень КАС України під час розгляду адміністративних справ» в п.23 зазначено, що, виходячи зі змісту ч.6 ст.186 КАС України, апеляційні суди повинні мати на увазі, що суддя (одноособово) повертає апеляційну скаргу, подану після закінчення строку на її подання, якщо відсутні заяви про поновлення такого строку. У разі подання зазначеної заяви вона вирішується колегією в складі трьох суддів суду апеляційної інстанції, і за результатами цього розгляду ухвалюється рішення про задоволення заяви про поновлення строку на подання апеляційної скарги або про відмову в задоволенні такої заяви та про залишення апеляційної скарги без розгляду [20].

Слід наголосити на тому, що з 1 січня 2010 року набули чинності зміни до ст.ст.167, 168, 186 КАС України, які покликані врегулювати апеляційне оскарження рішень адміністративного

суду особами, які приймають участь у справі, але не були присутні в судовому засіданні під час оголошення рішення. Відповідно до закону, особі, яка бере участь у справі, але не була присутньою в судовому засіданні, копія судового рішення висилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше наступного дня після його прийняття. У свою чергу, ст.186 КАС України доповнена положенням, що у тому випадку, коли постанова була оголошена за відсутності особи, яка приймала участь у справі, то строк подання заяви про апеляційне оскарження обчислюється з дня отримання особою копії постанови.

Отримавши апеляційну скаргу, суддя-доповідач протягом трьох днів перевіряє її відповідність вимогам КАС України і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження. До апеляційної скарги, яка не оформлена відповідно до встановлених вимог, застосовуються правила ст.108 КАС України). П.24 Пленуму Вищого адміністративного суду України передбачає, що судам першої інстанції слід враховувати, що за положеннями ч.5 ст.75, ч.6 ст.118 КАС України, які є спеціальними, у разі оскарження ухвал про забезпечення доказів або ухвал з питань забезпечення позову суд I інстанції направляє до суду апеляційної інстанції окремі матеріали справи, потрібні для перевірки законності таких ухвал, та продовжує розгляд справи по суті. Після розгляду апеляційної скарги судом апеляційної інстанції зазначені матеріали приєднуються до матеріалів справи, а п.19 Постанови передбачає, що строки направлення апеляційних скарг разом зі справою до суду апеляційної інстанції у справах, що пов'язані з виборчим процесом чи референдумом не застосовуються [20].

Другий етап – підготовка адміністративної справи до апеляційного розгляду. Суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття апеляційного провадження: 1) з'ясовує склад учасників адміністративного процесу; 2) надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження особам, які беруть участь у справі, разом з копіями заяви про апеляційне оскарження та апеляційної скарги, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються особи, що беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються та які заперечуються особами, що беруть участь у справі; 5) пропонує особам, що беруть участь у справі, подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, що подала апеляційну скаргу, або з власної ініціативи; 6) вирішує інші письмово заявлені клопотання осіб, які беруть участь у справі; 7) вирішує питання про можливість письмового провадження у суді апеляційної інстанції; 8) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду справи тощо). Усі судові рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до апеляційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються особам, які беруть участь у справі. Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення справи до апеляційного розгляду.

Наступним етапом провадження є апеляційний розгляд справи. Суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції може вийти за межі доводів апеляційної скарги в разі встановлення під час апеляційного провадження порушень, допущених судом першої інстанції, які призвели до неправильного вирішення справи. Суд апеляційної інстанції може дослідити нові докази, які не досліджувалися в суді першої інстанції, з власної ініціативи або за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, якщо визнає обґрунтованим ненадання їх до суду першої інстанції або необґрунтованим відхилення їх судом першої інстанції. Суд апеляційної інстанції може дослідити також докази, які досліджувалися судом першої інстанції з порушенням вимог цього Кодексу. Суд апеляційної інстанції не може розглядати позовні вимоги, що не були заявлені в суді першої інстанції.

Апеляційний розгляд справи здійснюється колегією суддів у складі трьох суддів за правилами розгляду справи судом першої інстанції з урахуванням особливостей, встановлених главою I розділу IV КАС України. Після відкриття судового засідання і вирішення клопотань осіб, які беруть участь у справі, суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судового рішення, що оскаржується, апеляційної скарги та заперечень на неї. Для надання пояснень, а також у судових дебатах першій надається слово особі, що подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач. За ними дають

пояснення і виступають у дебатах особи, які приєдналися до апеляційної скарги, а потім – інші особи, які беруть участь у справі.

Неприбуття в судові засідання сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, належним чином повідомлених про дату, час і місце апеляційного розгляду, не перешкоджає судовому розгляду справи. Якщо суд апеляційної інстанції визнав обов'язковою участь у судовому засіданні осіб, які беруть участь у справі, а вони не прибули, суд апеляційної інстанції може відкласти апеляційний розгляд справи. Після закінчення апеляційного розгляду справи колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

При цьому, суд апеляційної інстанції може розглянути справу й в порядку письмового провадження. Це може відбутися в тому випадку, якщо всі особи, які беруть участь у справі, заявили клопотання про вирішення справи за їхньої відсутності. Якщо ж під час письмового провадження суд апеляційної інстанції дійде висновку про те, що справу необхідно розглядати в судовому засіданні, то він призначає її до апеляційного розгляду в судовому засіданні. У тому разі, коли справа була розглянута в порядку письмового провадження, то копія рішення суду апеляційної інстанції надсилається особам, які беруть участь у справі, протягом трьох днів з моменту підписання постанови або ухвали суду апеляційної інстанції.

За наслідками розгляду апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду – без змін; 2) змінити постанову суду; 3) скасувати її та прийняти нову постанову суду; 4) скасувати постанову суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі; 5) визнати постанову суду нечинною і закрити провадження у справі; 6) скасувати постанову суду і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції. За наслідками розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а ухвалу суду – без змін; 2) змінити ухвалу суду; 3) скасувати ухвалу суду і постановити нову ухвалу з направленням справи до суду першої інстанції для продовження розгляду справи; 4) скасувати ухвалу суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі; 5) визнати ухвалу суду нечинною і закрити провадження у справі; 6) скасувати ухвалу суду і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Четвертим етапом є ухвалення судового рішення. Розглянувши апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу в разі: 1) залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення – без змін; 2) зміни ухвали суду першої інстанції; 3) скасування судового рішення і постановлення нової ухвали; 4) скасування судового рішення і залишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження у справі; 5) визнання судового рішення нечинним і закриття провадження у справі; 6) скасування ухвали суду і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги може своєю постановою змінити постанову суду першої інстанції або прийняти нову постанову, якими суд апеляційної інстанції задовольняє або не задовольняє позовні вимоги. З усіх процесуальних питань суд апеляційної інстанції постановляє ухвали. Судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються або надсилаються особам, які беруть участь у справі, у порядку, встановленому статтями 160 і 167 КАС України.

У вітчизняній адміністративно-правовій літературі зустрічаються спроби систематизації проблемних аспектів апеляційного оскарження в порядку судочинства. Так, наприклад, В.Г. Перепелюк у своїй роботі «Адміністративне судочинство: проблеми практики» серед найпоширеніших проблемних аспектів виділяє (із одночасним формулюванням пропозицій щодо їх вирішення): а) з метою процесуальної економії суди апеляційної інстанції питання про відкриття апеляційного провадження та про закінчення підготовки справи вирішують одночасно. Хоча судам не слід однією ухвалою вирішувати питання про прийняття апеляційної скарги та про призначення справи до апеляційного розгляду, оскільки такі ухвали постановляються різним складом суду, хоча можливим є і їх постановлення в один день [21, 125]; б) суди першої інстанції вказують на можливість часткового оскарження ухвал, окремий перегляд яких судами вищих інстанцій КАС України не передбачив. Судам апеляційної інстанції варто відмовляти у відкритті апеляційного провадження за скаргами на ухвалу про відкриття провадження, що мотивовані порушеннями судами першої інстанції правил

підсудності [21, 125]; в) відсутність у постанові суду висновків щодо прав та обов'язків особи суд касаційної інстанції всупереч ст.185 КАС України визнав достатньою підставою для відмови в задоволенні клопотання такої особи про поновлення строку апеляційного оскарження. Ст.185 КАС України передбачає, що достатньою умовою реалізації права на апеляційне оскарження є переконаність особи, яка не брала участі у справі, у тому, що суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси чи обов'язки. Суд не має права досліджувати обґрунтованість такого переконання скаржника при прийнятті апеляційної скарги, у тому числі при вирішенні питання про поновлення строку оскарження; г) апеляційний суд до відкриття апеляційного провадження залишив апеляційну скаргу без розгляду через те, що скаржник звернувся із заявою про її відкликання. Суд має право повертати скаргу, що відкликається скаржником, до відкриття апеляційного провадження; д) апеляційний суд відкрив апеляційне провадження та залишив без розгляду апеляційну скаргу, внесену повторно із тими самими вимогами щодо того ж рішення суду першої інстанції. Залишення судом апеляційної інстанції скарги без розгляду через неповажність причин пропущення строку оскарження не є перешкодою для повторного звернення із тими ж вимогами щодо того ж рішення суду першої інстанції. Повторно звертаючись до суду апеляційної інстанції, скаржник у заяві про поновлення строку оскарження може посилатись на іншу причину його порушення. Одержавши таку повторну апеляційну скаргу, суддя-доповідач суду апеляційної інстанції має відкрити за нею апеляційне провадження, а колегія суддів – оцінити поважність цієї причини та вирішити питання про поновлення пропущеного строку оскарження; е) практика апеляційних судів скасовувати рішення суду першої інстанції про повернення позовної заяви та за наявності достатніх підстав відмовляти у відкритті провадження за такою позовною заявою не відповідає КАС України; ж) у разі відмови у задоволенні позову апеляційним судом доцільно включати до резолютивної частини постанови висновок про припинення заходів забезпечення позову, якщо ті було вжито відповідно до ухвали місцевого суду; з) передача справи за належною предметною підсудністю може бути здійснена, зокрема за результатами перегляду рішення суду першої інстанції (ч.2 ст.6 КАС України). Порядок розгляду цього питання визначається процедурами відповідного виду перегляду, а не положеннями ч.ч.2, 3, 4 ст.22 КАС України [21, 128-130]; і) якщо суд першої інстанції із порушенням процесуальних норм одночасно викладе в одному документі рішення, які підлягали окремому оформленню, то суд апеляційної інстанції за наслідками їх перегляду має застосовувати декілька повноважень, що закріплені в ст.ст.198, 199 КАС України. Висновки суду апеляційної інстанції при цьому можуть бути викладені в одному документі, або ж оформлені окремо – в ухвалі та в постанові. В останньому випадку ухвалу про закриття провадження у справі варто постановляти у формі окремого документу, зокрема, якщо складення постанови в повному обсязі відкладається [21, 130-131]; к) суди повинні виконувати вимогу визначеності (категоричності) судового рішення. Слід узгоджувати мотивувальну частину судового рішення із резолютивною. У разі колізії між ними виконанню підлягає резолютивна частина рішення.

На проблемні аспекти моделі апеляційного перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві звертав увагу і К.В. Гусаров. А саме: певна неузгодженість існує в положенні ст.195 КАС України стосовно можливості суду апеляційної інстанції виходити за межі доводів апеляційної скарги під час розгляду справи й диспозитивних засад адміністративного судочинства (ст.11 КАС України) [22, 112-113]. К.В. Гусаров досить категорично висловлюється, і його можна було б підтримати, у контексті того, що дійсно має місце певне неузгодження суд не повинен проявляти процесуальну активність і при розгляді скарги входити за її межі [22, 113]. Окрім того, збір доказів за ініціативою суду апеляційної інстанції також є порушенням принципу змагальності, оскільки суд повинен вимагати докази лише за наявності клопотання особи, яка бере участь у справі, з обґрунтуванням неможливості їх надання або наявності поважних причин, що ускладнюють їх надання. Також на певну увагу заслуговують пропозиції К.В. Гусарова щодо перегляду суб'єктного складу права на оскарження судового рішення й доцільності «допуску» осіб до оскарження актів правосуддя з боку органів судової влади. К.В. Гусаров досить слушно зазначає, що відповідні питання міг вирішувати суддя-доповідач того суду, до компетенції якого входить розгляд скарги на судові рішення. У той же час він зазначає, що ні Конституція України, ні адміністративно-процесуальне законодавство не передбачає механізму допуску зацікавлених осіб з боку органу судової влади до оскарження рішення [22, 115]. Досить слушні пропозиції і їх цілком можливо було б врахувати в процесі вдосконалення інституту апеляції в адміністративному судочинстві.

Таким чином, загальний огляд апеляції в адміністративно-судочинському процесі дозволяє виявити її окремі риси та ознаки, зокрема такі: апеляційна перевірка рішень суду першої інстанції є гарантією здійснення права на судовий захист; апеляційна скарга, як правило, подається на рішення суду, яке не набрало законної сили (на практиці трапляються й випадки оскарження рішення, що набрало законної сили, наприклад, коли особа, яка не брала участі у розгляді справи, хоча суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси чи обов'язки, оскаржує рішення суду першої інстанції після спливу строку на апеляційне оскарження, оскільки вона не була належним чином повідомлена і взагалі не знала і не могла знати про розгляд справи. За таких обставин така особа звертається до апеляційного суду із клопотанням про відновлення пропущеного строку на оскарження і апеляційною скаргою); справа за апеляцією передається на розгляд суду вищого рівня, який перевіряє законність і обґрунтованість постанов і ухвал суду першої інстанції, виправляє допущені помилки і формує судову практику; оскарження обумовлене неправильним встановленням судом першої інстанції фактичних обставин справи, неправильним застосуванням законодавства або неповним наданням сторонами матеріалів; предмет процесу залишається незмінним: апеляційний суд розглядає лише вимоги, заявлені в суді першої інстанції. Разом із тим суд апеляційної інстанції може вийти за межі доводів апеляційної скарги в разі встановлення під час апеляційного провадження порушень, допущених судом першої інстанції, які призвели до неправильного вирішення справи [1, 421]; об'єктом перегляду в порядку апеляції можуть бути питання фактів (як-то правильність, об'єктивність та повнота оцінки судом першої інстанції доказів і встановлення фактів) і питання права (як-то правильність застосування судом першої інстанції матеріальних і процесуальних норм); апеляція в справі допускається лише один раз [23, 82].

Викладене дозволяє дійти висновку, що апеляція в адміністративно-судочинському процесі це – врегульований Кодексом адміністративного судочинства України порядок оскарження фізичною чи юридичною особою (апелянтом) рішення суду першої інстанції до суду вищого рівня, порядок перегляду такого рішення, яке, на думку апелянта, прийняте на підставі неправильного та неповного встановлення фактичних обставин справи, або з підстав невідповідності рішення вимогам матеріального і процесуального права, з метою забезпечення захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечення права на судовий захист та дотримання принципу законності під час правосуддя [24, 67-68].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, 37. – Ст. 446.
2. Адміністративне судочинство: підручник / за заг ред. Т.О. Коломоець. – К.: Істина. 2009. – 256 с.
3. Пасенюк О. Україна: вітчизняна модель адміністративної юстиції / О. Пасенюк // Вісник Верховного Суду України. – 2005. № 3. – С. 33-37.
4. Адміністративно-процесуальне (судове) право України: підручник / Сергій Васильович Ківалов та ін. – Одеса: Юридична література, 2007. – 312 с.
5. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А.Сухарев; ред. кол.: [М.М.Богуславский, М.И. Козырь, Г.И. Миньковсикй и др.]. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 415 с.
6. Юридична енциклопедія в 6 т./ редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2001– Т. 1. – 2001. – 789 с.
7. Стариков Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы / Юрий Николаевич Стариков. – М.: НОРМА, 2001. – 161 с.
8. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство: навч. посібн. / за заг ред. Т.О. Коломоець. – К.: Істина. 2007. – 152 с.
9. Педько Ю.С. Адміністративна юстиція як форма судового захисту прав громадян у державному управлінні / Ю.С. Педько // Державне управління: проблеми

- адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
10. Основи адміністративного судочинства в Україні: навч. посібник [для юридичних факультетів та юридичних клінік] / за заг. ред. Н.В. Александрової, Р.О. Куйбіди. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: КНТ, 2009. – 248 с.
 11. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник / Едуард Францович Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
 12. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України: навч. посібн. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник. – К.: Прецедент, 2007. – 531 с.
 13. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Оксани Володимирівни Кузьменко. – К.: Атіка, 2007. – 416 с.
 14. Адміністративне судочинство України: підручник / [О.М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О.Н. Панченко, В.Б. Авер'янов та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 358 с.
 15. Колпаков В.К. Адміністративна юрисдикція: сутність поняття / В.К. Колпаков // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 19. – К.: Інститут держави та права імені В.М. Корецького НАН України. 2003. – 638 с.
 16. Педько Ю.С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія / Юрій Сергійович Педько. – К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2003. – 208 с.
 17. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навч. посібник / за заг. ред. Р.О. Куйбіди, В.І. Шишкіна. – К.: Старий світ, 2006. – 567 с.
 18. Комзюк А.Т. Адміністративна юстиція в Україні: навчальний посібник / [Пономаренко Г.О., А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник]. – К.: Прецедент, 2009. – 198 с.
 19. Адміністративна юстиція: європейський досвід та пропозиції для України / авт.-упоряд. І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда. – К.: Факт, 2003. – 535 с.
 20. Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 06 березня 2008 року // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2008. – № 2. – Ст. 117.
 21. Перепелюк В.Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики / Володимир Григорович Перепелюк. – К.: Конус-Ю, 2003. – 272 с.
 22. Гусаров К.В. Модели апелляционного и кассационного пересмотров судебных решений в гражданском и административном процессе / К.В. Гусаров // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України: тези доповідей та наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 24-30 січня 2007 р.) / за заг. ред. проф. В.В. Комарова. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 111-115.
 23. Кукурудз Р.О. Адміністративно-судочинський аспект апеляції в адміністративно-юрисдикційному процесі / Р.О. Кукурудз // Митна справа – 2009. – № 6 (частина 2). – С. 78-83.
 24. Кукурудз Р.О. Ознаки та поняття апеляції в адміністративно-судочинському процесі / Р.О. Кукурудз // Науковий потенціал сучасної юриспруденції. – Ч. 3: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Тернопіль, 15 грудня 2009 року. – Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б., 2009. – С. 66-68.